

PROF. DR. NECATİ ÖNER'İN
2000 FELSEFE KONGRESİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI

Değerli Meslektaşlarım,
Sayın Konuklar

Türk Felsefe Derneği'nin düzenlediği Felsefe 2000 Kongresine hoş geldiniz. İnsan konusuna tahsis edilen bu yıl ki kongrede 60 arkadaşımız insanla ilgili konuları işleyeceklerdir.

İnsanın mutluluğu, sorunlarının çözümüne bağlıdır. Düşünen, duyan, isteyen ve yapan bir varlık türü olarak insan kendisi ve sorunları üzerine eğilebilen, çözüm yolları bulabilen tek varlık türüdür. Üstünlüğü de bu yüzdendir. Yapıp-etmeleri durağan (statik) değil dinamiktir; sürekli gelişme gösterir. Diğer canlılar zaman içerisinde konumlarını değiştiremezler. Tür özellikleri ve bundan kaynaklanan hareketler, yaşama biçimleri hep aynıdır. Halbuki insan kültür meydana getirme özelliğinden dolayı aynı şartlarda, aynı durumda kalmaz. İçinde bulunduğu durumu sürekli değiştirir. Dinamizminin arkasında onu yönlendiren insanın düşünme özelliği başka deyimle aklıdır ve bu sayede kültür sahibi olur. Kültüre geniş bir anlam veriyorum: İnsanın varolanlar hakkında, hangi yollarla olursa olsun, edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturur. Kültürde esas olan bilgilerdir. Eser ve davranışlar bu bilgilerin dışı yansıtılması, başka deyimle belirtileridir.

Bilginin önemli iki özelliği vardır: birincisi birikilebilmesi (cumulative), ikincisi aktarılabilirliği (communicable) dir. İşte bilginin bu nitelikleri sebebiyledir ki kültürler gelişir, medeniyetler doğar. İnsan zaman içerisinde varolanlara daha çok nüfuz eder, elde ettiklerini yapıp etmelerinde kullanarak gelişme yönünde yol alır.

İnsanın bu serüvenin gerçekleşmesinde akıl ile birlikte dil de bulunur. Bilgilerin biriktirilebilmesi ve aktarılabilirliği ancak dil ile olur. Dil bilginin belirttiğim iki özelliğinin olmasa olmaz şartıdır.

Her bilgi türü için gerekli olan dil felsefe için ayrı bir özellik taşır. Felsefe uğraşı alanı gereği, yapı itibariyle mükemmel, sözcük bakımından zengin, nüansları bile açıkça ifade edebilecek güçte dile ihtiyaç duyar. Burada ana dilin ayrıcalığına da işaret etmeliyim: yaratıcı düşünme güçlü bir şekilde ana dille olur. Yabancı dil ise düşüncelerin aktarılmasında önem taşır. Bu sebeple ülkemizde felsefe yapmak için ana dilimiz olan Türkçe'ye önem vermeliyiz. Türkçe ile ilgili sorunlarımız vardır. Bu yüzden bu konuşmamda bu sorunları ele almayı uygun gördüm.

Ana dilin şu iki özelliğine işaret etmek istiyorum: Birincisi, ana dil ile milli bilinç

veya milli zihniyet arasında çok sıkı bir bağ vardır. Milli zihniyet bir toplumun millet olmasının ifade aracıdır. Milli zihniyet bir milletin varlığını devam ettiren ve kendisini diğer milletlerden ayıran değerlere bağlılıktır. Değerlere bağlı olma onları kabullenmelelidir. Bu değerler bir bireyin akıl yürütmelerine hakim olan temel kavramlardır. Ana dilin sözcükleri içeriklerini, asırlar boyunca kullanıla kullanıla, değerlerin o toplumdaki anlayışına göre, kazanır. İnsanların manevi dünyası ile ilgili sözcükleri tam anlamak için o topluma mensup olmak gerekir. Bunların başka dile çevirileri de güçtür, hatta imkansızdır. Çok defa çeviride bir sözcüğü tek sözcükle karşılamak yetmez; açıklamak için cümle veya cümlelere ihtiyaç vardır. Mesela, Türkçe'deki gönül, yürek, muhabbet gibi sözcükleri başka dile çevirmek kolay değildir.

Sözcükler bir bilgi yumağı olan kavramların sözle veya yazı ile ifadesidir. Bahis konusu bilgiler kavramın delalet ettiği nesne başka deyimle varolan hakkında verilen hükümlerdir. İnsanlar âleme bir tutum içinde baktıklarından hükümde hüküm verenin tutumu büyük önem taşır. Bireyler sahip oldukları kavramların büyük bir kısmını ana dillerini öğrenirken kazanırlar. Dil toplumun malıdır. Sözcüklerin delalet ettikleri kavramların içeriğini oluşturan bilgilerin kaynağı anonimdir. Her milletin farklı dünya görüşü vardır sözü, o milletin dilinin ifade ettiği kavramların içeriğinin o topluma hakim olan değerlerin hakim olduğu tutuma göre oluştuğunun ifadesidir. Bu durumda diyebiliriz ki her toplum kendi dili ile âleme bakar, bu tutum da o toplumun "ben"ini oluşturur. O'nu kendisi kılar, başkalarından ayırır. Bu açıdan bakınca diyebiliriz ki, bir toplumu millet yapan öğelerin başında dil gelir. Ana dilin sözcükleri, geçmişten miras kalan kültür dünyasından çağrışım yaptırıp, birlikte olma bilincini doğurur.

Dilin ikinci işlevi, dil ile düşünme arasındaki ilişkide görülür. Bu ilişkide hangisinin önce olduğu tartışma konusudur. Bir görüşe göre düşünmeyi sağlayan akıl olmazsa dil olmaz. Yani düşüncenin önceliği vardır. Hayvanlarda bu yeti olmadığından dil yoktur. Her ne kadar bazı ses ve hareketlerle hemcinsleriyle iletişime girebilseler de, hayvanlarda kuramsal bir dilden bahsedilemez. Couturat "fikirler arasındaki ilişkilerin incelenmesi dilin incelenmesinden önce gelir. Yani mantık liguistikten öncedir" demekle düşüncenin dile önceliğine işaret ediyor. Başka bir görüşe göre de dil olmazsa düşünme olmaz. Alman düşünürleri Thomasius ve Hamann'a göre dil olmasaydı akıl olmazdı. Yani dil düşüncenin bir aleti değil düşünceyi yaratan şeydir.

Mantiken düşüncenin önceliği kabul edilse bile dil olmazsa onun varlığı bilenebilir. Görülüyor ki her iki görüşe göre de dil ile düşünce arasında sıkı bir ilişki vardır. Biri olmazsa diğeri temellendirilemez. Karşılıklı etkileşim içindedirler. Gelişmelerinde bir paralellik görünür. Biri geliştikçe diğeri de ona bağlı olarak gelişir. Zengin bir dil derin düşünmeye imkan sağlar, derin düşünme dilin gelişmesine yol açar.

Toplumların gelişmesinde bilim ve tefekkür baş rol oynar. Güçlü toplumlar gelişmiş bir teknoloji ve buna bağlı olarak çok üretime sahip toplumlardır. Her türlü teknoloji ve üretimin temelinde ise bilim ve tefekkür vardır.

Zengin ve gelişmiş bir dile sahip olunmazsa bilim ve tefekkür gereği gibi yapılamaz. Bu alanlarda yaratıcı düşünme ana dille olur. Humboldt bu konuda şunu söylüyor: "Bir milletin ancak kendi dilinin gelişmesi gerekli bir dereceye ulaştığı zaman büyük ve dahiyane bir fikir ilerleme olur." Gelişmiş ülkelere bakınız, hepsinde bilim ve tefekkür ana dille yapılmaktadır. Bugün dünyada geçerli olan İngilizce ise, milletlerin kendi dilleri ile yaptıkları çalışmalarını başkalarına bildirmek için aracı olarak kullanılmaktadır. O halde yabancı dille düşünce aktarmaları yapılır ama yeni düşünce üretme imkansız gibidir.

Dilin bu iki işlevini göz önüne alınca, milli birliğimizi sağlayan milli zihniyetin güçlenmesi ve toplumumuzun ilerlemesi için gerekli olan bilim ve tefekkürün olması lazım geldiği şekilde yapılarak, Atatürk'ün gösterdiği hedefe yani "milli kültürümüzü muasır medeniyetin üstüne çıkarmak" için ön şart olarak milli dilimiz olan Türkçe'nin gelişip zenginleşmesi yolunda çok çaba sarf etmemiz, dilin gelişmesinin engellenmesi ve bozulması yönündeki tutumlar karşısında tedbir almamız gerektiği kanaatindeyim.

Türkçe'nin en mükemmel dillerden biri olduğu yabancı Türkologlarca da belirtilmektedir. Türkçe bilim dili olmaz diyenlerin eğer kötü bir niyetleri yoksa bir cehalet örneği sergilemektedirler. Bugün en soyut felsefe sorunlarını ve bilim verilerini Türkçe ifade ederek eser veren bilim adamlarımızın sayısı az değildir.

Türkçe'nin düşünmeye sağladığı imkânlarla rağmen karşılaştığımız önemli sorunlar bulunmaktadır: Bir kısmı bizzat Türkçe ile ilgili, bir kısmı da Türkçe'nin gelişmesini engelleyen ve onun bozulmasına yol açabilen tutumlardır. Şimdi bunları kısaca belirtmeye çalışacağım:

1. Dilin bünyesi ile ilgili

Dilin temelini sözcükler oluşturur. Sözcük ne kadar kullanışlı ve anlaşılır olursa zihinde o kadar iyi işler. Leibniz bu hususa şöyle ışık tutuyor: "Bir milletin dilinin sözcüklerinin açık ve anlaşılır olması o milleti düşünme yaratmalarına götürür."

Sözcüklerin açık ve anlaşılır olması kök itibarıyla içinden bulunduğu dilden gelmesi ve doğru çağrışım yaptırması demektir. Yabancı dillerden alınan sözcükler ana dille yama gibi durur, çağrışım yaptırmaz. Mesela, Türkçe'de kullanılan Arapça ve Fransızca bir sözcük, cümle içinde bir anlam ifade etse de o dilleri bilmeyenlerde bir çağrışım yaptırmaz. Düşünmek karşılaştırmak, ayırmak veya benzerlikleri bulmaktan ibarettir. Düşünürken bir şeyin başka şeylerle ilişkileri bulunmaya çalışılır. Bu durumda, bir dille yama gibi duran, çağrışım yaptırmayan sözcüklerle düşünme ne dereceye kadar verimli olur? Düşünmenin açılımında çağrışım önemli bir rol oynar. Bu yüzden dilin sadeleştirilmesi yani yabancı sözcüklerden mümkün olduğu kadar ayıklanması gerekir. Mümkün olduğu kadar diyorum, çünkü tam sadeleşme olmaz. Farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşması sonucu bir dile, başka dillerden sözcüklerin girmesi kaçınılmazdır. Ancak bunların sayısının az olması lazımdır. Eğer çok sayıda sözcük bir dile girerse o dili boğar. Hele derin düşünme alanında bulunan bilim ve felsefe terimlerinin mutlaka ana dilden

olması lazımdır; çünkü bu tür düşünmede terimler çağrışım yaptırmazsa düşünmenin yolu aydınlanmaz.

Bizde 1930'larda yapılan dil devrimi Türkçe'yi yabancı sözcüklerden ayıklayarak anlaşılır kılma amacı ile yapılmıştır. Bu hareketle, hedef doğru seçilmiş ve Türkçe'nin sadeleşip gelişmesi için gerekli yol açılmıştır. Fakat bazı aşırı ve yanlış tutumlar istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Bazı yanlış sözlükler dile girmiş, (yanlış sözcük yanlış çağrışım yaptıran sözcükle, Türk dili kurallarına uymayan sözcüklerdir), farklı kavramlar tek sözcükle ifade edilerek düşünme kısırlaşmasına sebep olmuş, asırlardır günlük dilde kullanıla kullanıla Türkçe'ye mal olunmuş sözcükler tasfiye edilerek dilin geniş kitlelerce anlaşılma oluşuna yol açmıştır.

Aşırılığın doğurduğu olumsuz durum Atatürk'ün de dikkatini çektiğinden Falih Rıfkı Atay'a şöyle demiştir: "Dili bir çıkmaza saptamışsınız. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır. Ama de ben işi başkalarına bırakmam." Böylece Atatürk 1934'de kullandığı aşırı sadeleştirmeden, daha sonraki yıllarda yaptığı konuşmalarda, vazgeçtiğini görüyoruz.

Bahsettiğim bazı olumsuzluklar bir yana bırakılırsa dil devriminden sonra Türkçe çok şey kazanmıştır. Bugün Türk Dil Kurumu'nun bu konudaki çalışmaları takdirle karşılanmalıdır.

Sözcüklerle ilgili olarak esef edilecek bir hususa da temas etmek istiyorum: Eskiden Arapça ve Farsça'nın istilasına uğrayan Türkçe şimdi de İngilizce'nin tehdidi altındadır. Bazı İngilizce kelimeler günlük dile girdi. Hele teknoloji ile ilgili terimler büyük ölçüde kullanılmaktadır. Günlük dilimizde bulunan cankurtaran, kesme şeker, toz şeker, aşevi, danışma gibi Türkçe sözcükler yerine; şimdi ambulans, restoran, trotuar, enformasyon gibi yabancı, küp şeker, kristal şeker gibi karma dilli sözcükler kullanılıyor. Yeni kavramları ise Türkçe'den türetilecek bir kelimeyle karşılamayıp, tembel zihinlerin yaptığı kolaylıkla İngilizce kelimeyle ifade ediyoruz. Bunun doğuracağı sakıncayı ise hiç dikkate almıyoruz.

Yeni kavramlar karşısında yeni Türkçe sözcükler türetme yoluna gidilmelidir. Hele felsefe ve bilim kavramlarında, Türkçe'de derin düşünmeyi sağlamak için terimlerin Türkçe olması şarttır.

2. Dille ilgili ikinci sorunumuz Türkçe'nin gelişmesini engelleyen tutumla, kirlenmesine sebep olan tutumu dikkatinize sunacağım.

a. Türkçe'nin gelişmesini engelleyen tutum:

Bir ülkede yabancı dilde öğretimin yaygınlaşması ana dilin gelişmesine en büyük engeldir.

Bir dille bilim yapma imkanı ancak o dilin öğretim dili olması ile mümkündür. Batıda Latince, İslam dünyasında Arapça'nın hakim olduğu dönemde milli diller gelişmemişti. Avrupa'da Rönesans'tan sonra milli diller öğretim dili olunca büyük diller haline geldi. Türkçe 19. Asırda öğretim dili olmaya başlayınca ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

Yabancı dille öğretim, 1950'lerden beri bir kültür hastalığı olarak toplumumuza musallat olmuştur ve, gün geçtikçe uygulama alanını genişletmektedir.

Milli dil dışında yabancı bir dille öğretim yapma uzun yıllar sömürge olarak kaldıkları için milli dilleri gelişmemiş ve dil birliğini kuramamış ülkeler için söz konusudur. Türkiye bu durumda bir ülke değildir. Yıllardan beri bu tür öğretimin yanlışlığı söylenip yazılıyor. Fakat yetkililer aldırış etmediği için yanlış uygulama artarak devam etmektedir.

Yabancı dille öğretimi savunanlar Dünyadaki bilim ve teknolojiyi takip edebilmek için bunu gerekli görüyorlar. Dünyaya ayak uydurabilmek için yabancı dil hatta dillerin bilinmesinin gerekliliği tartışma götürmeyecek derecede açıktır. Yabancı dil ile öğretim yapmadan da yabancı dil öğretilir. Bir eyleme onun getireceği ile götüreceğini tartarak karar vermek lazımdır.

Yabancı dille öğretim görenler, çalışma alanlarında kazandıkları kavramları yabancı dille karşılarlar, düşünceleri de o dille olur. Bu bakımdan bu gibilerin Türkçe'nin gelişmesine bir katkıları olmaz.

Bir dil öğretim dili, bilimsel araştırma dili olduğu zaman gelişir ve zenginleşir ve yalnız günlük dil olma tehlikesinden kurtulur. Eğer bir milletin ana dili öğretim ve bilim faaliyetleri ile gelişmiyorsa o toplumda yaratıcı düşünme sahibi kimseler çıkmaz; bilime katkıda bulunamaz.

Bunun sebebini her dilin farklı dünya görüşlerini yansıtmada aramak gerekir. Her yabancı dil bireye başka bir dünya görüşü kazandırdığı için, bireyin farklı dünya görüşlerine sahip olması onun ufkunu genişletir. Yabancı dil öğrenmenin bir faydası da budur. Bu faydanın yanında şu hususu da gözden uzak tutmamak gerekir: Prof. Bedia Akarsu, Humboldt'un fikirlerine dayanarak şöyle diyor: "Hiç bir insan yabancı bir dilin dünya görüşü içerisine tamı tamına giremez. Çünkü kendisine hakim olan ana dilinin dünya görüşünün baskısı altındadır, ona belli bir yön vermiştir." Bu açıdan bakınca yabancı bir dilin bütün imkanlarından faydalanma mümkün görünmüyor. Başka deyimle, bir insan bildiği yabancı dil içerisinde düşünme özgürlüğüne tam sahip değildir. İşte böyle bir sınırlılık, bu dilde yaratıcı düşünmeye en önemli engeli oluşturur. Dillerdeki farklı dünya görüşleri farklı düşünme şekilleri de oluşturur. Prof. Nermi Uygur "Türk Dilinin Felsefesi" adlı eserinde, Türkçe ile Almanca'yı mukayese ediyor, dillerin farklı düşünme tarzları kazandırdığını söyleyerek şu tespiti yapıyor: "Türkçe düşünme biçimi bazı önemli noktalarda Almanca düşünme biçimine taban tabana karşıt bir görünümde-dir."

Bu durumda bizdeki Anadolu liselerinde yapılan uygulamaya bakınız: Fen dersleri İngilizce, sosyal dersler Türkçe veriliyor. Yani öğrenci varlığın bir bölümünü İngilizce düşünerek kavırıyor; bir kısmını ise Türkçe. Bu yapıdaki bir zihinde bütüncül bir düşünmenin zorluğunu takdir edersiniz.

Bu bahsi değerli bilim tarihçimiz, rahmetli Aydın Sayılı'nın bir cümlesi ile bağlı-

yorum: "En önemli düşünce ve çağrışım faaliyetlerinde bir yabancı dil aracılığına başvurma; her memleketin bir millet olarak yükselmekten umudunu yitirmesi, yüksek uygarlık düzeyinde bulunmak ve yürümek amacından vazgeçmesi ve tarihin akışında olsa olsa geri saflarda kalmaya peşinen razı olmaya rıza göstermesi demektir."

b. Dilin kirlenmesi:

Dilin kirlenmesinden, iş yerleri, gazete, televizyon ve radyo adlarının yabancı dilden alınması ile Türk harflerinin İngiliz tarzı seslendirilmesini kastediyorum. Prof. Dr. Nevzat Gözaydın Türk Dili dergisinin 585. sayısında işyerlerinin adlandırılması ile ilgili verdiği misal düşündürüçüdür. Sayın Gözaydın'ın tespitine göre Ankara'daki Karum iş merkezinde bulunan 188 iş yerinin adlandırılmasında 38'nin Türkçe, 94'nün yabancı dille ve 55'nin adı da Türkçe-yabancı dil karışımı acayip bir dille yapılmış. Bu durumda iş yerlerinin Türkçe adlandırılmasının oranı % 20'dir. İnsan Ankara'nın modern çarşılarını gezerken kendisini yabancı bir ülkede sanıyor.

1928'deki harf devriminde Latin harflerinin seslendirilmesi Türkçe tarzı olarak kabul edilmiştir (A, Be, Ce,....Ve, Ye, Ze). Birkaç senedir bu seslendirmenin de bozulduğuna tanık oluyoruz. Harfler İngiliz tarzı seslendiriliyor, i yerine ay, me yerine em, te yerine ti, ve yerine vi v.s. bu İngiliz tarzını devlet radyo ve televizyonları bile kullanıyor.

Dil kirlenmeleri yabancı hayranlığının doğurduğu aşağılık kompleksinin bir ifadesidir. Toplumumuzda milli dil bilincinin bulunmayışının bir ifadesidir. Çünkü bir kirlilik karşısında kimse rahatsız olmuyor. Atatürk ilke ve devrimleri karşısında hassasiyet gösterenlerin, Atatürk'ün en önemli kültür devrimi olan Dil ve harf devrimlerine gösterilen saygısızlık karşısında duyarsız kalmaları anlaşılır gibi değildir.

Dil kirliliğine bir de radyo ve televizyonlarda tanık oluyoruz. Espiri yapacağım diye, başkalarını güldüreceğim diye, bir yandan sözcükler eğilip bükülüyor, diğer yandan bol bol argo kullanılıyor. Bu iletim araçları ile geniş kitlelere ulaşıldığından olumsuz etkileri fazla oluyor. Hele ana dilini öğrenmeye başlayan çocukların zihinlerine çirkin ve yanlış bir dil yerleştiriliyor.

Kısaca belirttiğim yanlışlıklar ve engeller dil hastalıklarıdır. Böyle hastalıkların musallat olduğu bir dil nasıl gelişir?

Dil ile ilgili olarak saydığım olumsuzluklar, toplumumuzda milli dil bilincinin yeterince kazanılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan yanlışlardan, engellerden rahatsız olan yok gibi. Bu konuda nasıl olursa olsun nemelazımcılık bir kültür bunalımının içinde bulunduğumuzun ifadesidir.

İnsan ana dilinin bilincine okulda varır. Aileden öğrenilen dil ancak günlük ihtiyaçları karşılar ve az sayıda sözcükle bu iş görülür. Yüksek öğretim öncesi okulda verilen Türkçe ve Edebiyat dersleri ile çocuk dilini doğru ve güzel kullanmayı öğrenir. Diğer derslerde bilim ve felsefe kavramlarını kazanır. Böylece farklı alanlardaki öğretim çocuğun sözlük hazinesini zenginleştirir. Milli dil bilinci bu yolla elde edilir. Milli Eğitiminin bu alanda başarılı olduğu söylenemez. Bunun delili olarak dil kirlenmelerine kar-

şılık toplumumuzdaki duyarsızlıkla, üniversite öğrencilerinin sınav kağıtları gösterilebilir. Öğrencilerin çoğu dilini doğru kullanamamaktadır. Fikirlerini sistemli, açık ve seçik olarak ifade edememektedir. Bu durum yüzündendir ki, 1983'de fakültelere Türkçe derisi konmuş ve zorunlu dersler arasına alınmıştır. Bu girişimin başarılı olduğu söylenemez. On bir yılda gereği gibi öğretilmeyen dil bir yılda, o da öğrencilerce angarya kabul edilen derste hiç verilemez.

Bugün Türkçe'yi doğru ve güzel kullanan yazarlarımız vardır. Fakat bahis konusu ettiğim olumsuzluklar gittikçe artarak dilin temelini tahrip edip, dilin geleceğini tehlikeye sokuyor.

Dille ilgili olumsuzluklar o kadar hızla artıyor ki Devletin bu gidişe müdahale etmesi gerektiğini düşünüyorum.